

Adamczyk, Mieczysław

Czasopiśmiennictwo konspiracyjne i działalność propagandowa PPR, GL-AL i KRN na Kielecczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 16/2, 5-23

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAW ADAMCZYK

ZASOPIŚMIENNICTWO KONSPIRACYJNE
I DZIAŁALNOŚĆ PROPAGANDOWA PPR, GL—AL I KRN
NA KIELECCZYŹNIE W OKRESIE OKUPACJI HITLEROWSKIEJ

W podziale terytorialnym i nomenklaturze Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i Gwardii Ludowej (GL), a następnie Armii Ludowej (AL), Kielecczyzna była trzecim obwodem. Obwód Kielecki PPR, GL—AL obejmował większą część obszaru przedwojennego województwa kieleckiego z wyjątkiem powiatów: jędrzejowskiego, pińczowskiego, stopnickiego, miechowskiego i olkuskiego, które weszły w skład obwodu krakowskiego, oraz włączonych do Rzeszy terenów Zagłębia Dąbrowskiego. Obwód kielecki obejmował także część przedwojennego województwa łódzkiego, a mianowicie powiaty opoczyński, konecki, piotrkowski i radomszczański¹. W skład obwodu kieleckiego wchodziły trzy okręgi: Radom, Kielce, Częstochowa. Okręg Radom obejmował powiaty: radomski, kozienicki, iłżecki, opatowski, sandomierski i wschodnią część opoczyńskiego, a dzielił na jednaście dzielnic organizacyjnych: Chotcza, Ćmielów, Drzewica, Grabów, Kozienice, Kunów, Radom, Ostrowiec, Ożarów, Starachowice i Tarłów. Okręg Kielce obejmował powiat kielecki i wschodnią część powiatu koneckiego, dzielił się na dzielnice: Duraczów, Kielce, Końskie i Odrowąż. Okręg częstochowski wreszcie obejmował powiaty: częstochowski, radomszczański, piotrkowski, włoszczowski oraz zachodnią część opoczyńskiego i koneckiego, a dzielnicami jego były: Częstochowa, Piotrków, Radomsko i Włoszczowa².

DZIAŁALNOŚĆ PROPAGANDOWO-WYDAWNICZA PPR I GL
NA KIELECCZYŹNIE

Proces tworzenia zrębów organizacyjnych PPR i GL rozpoczął się w Kieleckiem już w początku 1942 r. Pod wpływem wiadomości o po-

¹ B. Hillebrandt, *Działania Gwardii i Armii Ludowej na Kielecczyźnie*, Warszawa 1962, s. 32; J. Naumiuk, *Kalendarz Polskiej Partii Robotniczej, GL i AL w Kielecczyźnie 1942—1945*, Kielce 1962, s. 34.

² R. Nazarewicz, *Nad górną Wartą i Pilicą. PPR, GL i AL w okręgu częstochowsko-piotrkowskim w walce z hitlerowskim okupantem 1942—1945*, Warszawa 1964, s. 5—8; B. Hillebrandt, *op. cit.*, s. 32; *Komunikaty Dowództwa Głównego Gwardii i Armii Ludowej. Dokumenty*, Warszawa 1959, s. 236—239.

wstaniu partii, które błyskawicznie rozchodziły się po kraju różnymi drogami, dawni członkowie Komunistycznej Partii Polski samorzutnie przystąpili do organizowania komórek partyjnych szukając kontaktów i powiązań z Komitetem Centralnym PPR.

Na początku lutego 1942 r. odbyło się w Radomiu zebranie przedstawicieli Zjednoczenia Robotniczo-Chłopskiego (ZR-Ch), Robotniczo-Chłopskiej Organizacji Bojowej (R—ChOB) i Związku Rad Robotniczo-Chłopskich „Młot i Sierp” (ZRR—Ch) z Kielecczyny, na którym omawiano program partii w oparciu o odezwę KC PPR *Do robotników, chłopów i inteligencji, do wszystkich patriotów polskich* i dokonano połączenia tych organizacji. Na zebraniu tym powołano pierwszy na terenie Kielecczyny komitet okręgowy PPR. W początkowej fazie tworzenia komórek partyjnych w terenie pierwszoplanową rolę pełniła prasa i propaganda ustna prowadzona przez działaczy partyjnych³. Świadczą o tym nadsyłane do KC PPR sprawozdania z terenu Kielecczyny („Zorganizowałem komórkę partyjną, przemówiłem w kilku miejscach do gospodarzy wiejskich z innych stronnictw. Rozdałem literaturę, wysyłam łącznika z literaturą w teren wysiedlony. Tworzę na punkcie R. komitet fabryczny”)⁴.

Dużą wagę do rozwoju czytelnictwa centralnej prasy partyjnej i wojskowej przywiązywało Dowództwo Główne GL, które w swoich rozkazach do dowódców oddziałów GL i komitetów powiatowych PPR zalecało wspólne czytanie „Gwardzisty” w każdej sekcji przynajmniej raz w tygodniu⁵. Zwrócono także uwagę na popularyzację haseł PPR i GL zawartych w „Gwardziście” przez organizowanie wieców propagandowych; wykorzystywano w tym celu każde zgromadzenie ludności w wioskach i gminach⁶.

W 1942 r. na Kielecczynie powstały dwa dalsze komitety okręgowe PPR w Kielcach i Częstochowie. Wszystkie komitety powołane zostały w oparciu o odezwę programową KC PPR, która była pierwszym dokumentem partyjnym kolportowanym w Kieleckim⁷.

Początkowo komitety okręgowe podlegały bezpośrednio KC PPR. Od początku 1943 r., kiedy dokonano podziału terytorialnego na obwody, komitety okręgowe podlegały im bezpośrednio. Powstałe w 1942 r. kie-

³ A. Słomkowska, *Prasa i działalność propagandowa PPR, GL i AL na Kielecczynie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1971, nr 2, s. 92—93; J. Naumiuk, *op. cit.*, s. 25.

⁴ Centralne Archiwum Komitetu Centralnego. PZPR (dalej CA KC PZPR), sygn. 190/XII—4, k. 7, Mf. 2073/2.

⁵ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), sygn. t. 71/62/53 okupacja, k. 13.

⁶ CAW, sygn. t. 71/62/53 okupacja, k. 14.

⁷ M. Janikowski, *Ostatni grosz*, [w:] *Czas wielkiej próby. Wspomnienia bojowników o ojczyznę ludową 1939—1945*, Warszawa 1969, s. 373; A. Pawlikowski, *Moje magazyny*, tamże, s. 404.

leckie okręgi weszły w tym czasie w skład Radomsko-Kieleckiego Obwodu PPR, któremu nadano kolejny, trzeci numer. Ze strukturą partyjną pokrywała się struktura organizacyjna GL.

W związku z systematycznym rozwojem komórek partyjnych na Kielecczyźnie wzrosło zapotrzebowanie na prasę partyjną, którego nie były w stanie zaspokoić wydawnictwa centralne. W tej sytuacji kierownictwo Obwodu III podjęło decyzję o wydawaniu prasy lokalnej w oparciu o przedruki z centralnej prasy PPR i GL. Pierwsze lokalne wydawnictwa partyjne w Kieleckim ukazały się na początku 1943 r. W latach 1943—1945 okręgi Obwodu Radomsko-Kieleckiego wydały siedem pism partyjnych oraz dwa pisma wojskowe, firmowane przez GL.

Pierwszym pismem Komitetu Obwodowego PPR na Kielecczyźnie była „Gazeta Chłopska”. Numer pierwszy tego tygodnika ukazał się 21 lutego 1943 r. Redagowany był w Radomiu najprawdopodobniej przez Stefana Pietrusińskiego. „Gazeta Chłopska” zamieszczała obszerny serwis aktualności zawierający komunikaty wojenne z frontu wschodniego, zachodniego, azjatyckiego i afrykańskiego oraz informacje polityczne ze świata. Komunikaty wojenne zajmowały przeciętnie 25% objętości pisma, wiadomości ze świata około 40%. W każdym numerze zamieszczano także artykuły redakcyjne, które zajmowały około 30% objętości pisma. Podejmowano w nich polemikę z „Szańcem”, „Redutą”, „Mieczem i pługiem” w obronie Związku Radzieckiego, Armii Czerwonej, Gwardii Ludowej i PPR⁸.

W „Gazecie Chłopskiej” omawiano założenia programowe PPR i aktualne wytyczne KC partii. Za pośrednictwem pisma przekazywano bieżące zadania dla członków partii i gwardzistów. Pismo wzywało do zaprzestania biernego oporu i podejmowania natychmiastowej walki z okupantem. Artykuły kończyły się takimi m. in. wezwaniami: „Uderzyć silniej, a będzie odzew: im bowiem silniejsze będą uderzenia, tym więcej przybywać będzie nowych sił do szeregów partyzanckich. Lawina powstaje z małej grudki śniegu. Im szybciej, im silniej, tym więcej, tym szybciej i silniej”⁹.

W maju lub czerwcu 1943 r. Komitet Okręgowy w Kielcach rozpoczął wydawanie pisma „Echo Trybuny Ludowej”. Gazetka wydawana była na bibułce w formie maszynopisu. „Echo Trybuny Ludowej” zawierało informacje z frontów wojennych sporządzone na podstawie prasy centralnej i nasłuchów radiowych¹⁰. Obok serwisu informacyjnego zamieszczano w nim wezwania do narodu polskiego zachęcające do podejmowania szeregu działań o charakterze sabotażowo-dywersyjnym. Pismo równocześnie nawoływało do stworzenia silnego, ogólnonarodowego frontu wewnętrznego w walce o wyzwolenie narodowe.

⁸ „Gazeta Chłopska”, nr 2 z 28 II 1943.

⁹ Tamże, nr 5 z 21 III 1943.

¹⁰ A. Słomkowska, *op. cit.*, s. 102.

We wrześniu 1943 r. kierownictwo Radomsko-Kieleckiego Komitetu Obwodowego PPR wydawało w formie maszynopisu pismo wewnątrzpartyjne „Okólnik”. Zwracało ono uwagę, że nie należy dopuścić do przekształcenia walki narodowowyzwoleńczej w walkę o charakterze bratobójczym. „Okólnik” wyjaśniał, że różnice istniejące między poszczególnymi organizacjami nie mogą stać się przeszkodą do porozumienia i wspólnej walki z okupantem¹¹.

W 1944 r. Komitet Okręgowy PPR w Częstochowie wydał swój organ prasowy „Głos Częstochowy”. Pierwszy numer pisma ukazał się 15 stycznia, ostatni — w kwietniu 1944 r. Pismo powielane było w Częstochowie przy ul. Batorego 11a, w mieszkaniu Edwarda Bekusa. „Głos Częstochowy” zawierał serwis aktualności, w którym zamieszczano komunikaty wojenne o sytuacji militarnej na frontach (zajmujące około 15% objętości pisma) oraz informacje polityczne ze świata (zajmujące około 25% objętości pisma). „Głos Częstochowy” zawierał także dział „Wiadomości różne”, w którym najważniejsza była kronika wypadków. Dział ten zajmował 30% objętości pisma. Obok tych działów na pierwszych stronach zamieszczano artykuły redakcyjne i problemowe omawiające zagadnienia jedności narodowej w walce o narodowe i społeczne wyzwolenie¹². Autorami ich byli współpracownicy zespołu redakcyjnego „Stały” (Mieczysław Janikowski) i „Karol” (Roman Grzywnowicz).

W 1944 r. Komitet Okręgowy PPR w Częstochowie podjął decyzję o wydawaniu „Trybuny Ludu” — pisma powielanego w Piotrkowie Trybunalskim. Pierwszy numer tego pisma ukazał się w listopadzie. Przypuszczać należy, że po wydaniu jednego numeru tytuł gazetki zmieniono na „Trybunę Wolności”, która ukazała się także w listopadzie 1944 r. i wychodziła do stycznia 1945 r.¹³ Zachowane źródła dotyczące obu pism są bardzo skromne i nie pozwalają na pełne odtwarzanie ich historii. Nie zachowały się prawie żadne dokumenty związane z ich istnieniem.

W jesiennych miesiącach 1944 r. zerwana zostaje łączność między Komitetem Obwodowym PPR a ośrodkami kierowniczymi w Lublinie. Sytuację tę wywołały zmiany linii frontu oraz duża koncentracja wojsk niemieckich w rejonie północno-wschodniej części województwa kieleckiego. W okresie tym szczególnie mocno dał się odczuć na Kielecczyźnie brak prasy i wydawnictw zarówno centralnych konspiracyjnych warszawskich, jak i lubelskich. Szczególnie mocno odczuwano brak prasy w kręgu radomskim. W tej sytuacji Komitet Okręgowy PPR w Radomiu w porozumieniu z działaczami z Ostrowca Świętokrzyskiego postanowił wydawać pismo lokalne. W tym celu w Paulinowie pod Ostrow-

¹¹ CA KC PZPR, sygn. 190/XIII—1, k. 1, 2, MF. 2073/2.

¹² „Głos Częstochowy”, nr 2 z lutego 1944 r.

¹³ CA KC PZPR, sygn. P. 149 i P. 1033 — „Trybuna Ludu”; CA KC PZPR, teczka osobowa 2431 — Janina Kwapińska; A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR. Katalog. Życiorysy*, Warszawa 1966, poz. 164, s. 165.

cem przygotowano specjalny schron, w którym umieszczono powielarnię. W pomieszczeniu tym wydawany był przez H. Chamerlińskiego i K. Maja lokalny organ PPR „Trybuna Wolności”¹⁴. Winieta pisma przedstawiała zielone kłosa pszenicy, między którymi umieszczono dwa młotki. Połączenie tych elementów symbolizowało sojusz robotniczo-chłopski¹⁵. Redaktorem naczelnym pisma był Adam Koniewicz, z zawodu nauczyciel. W skład kolegium redakcyjnego wchodził: A. Ratusiński, Marian Stanik, Jan Żak, Tadeusz Góralski, Stanisław Jabłoński i Feliks Michalski. Za prace techniczne odpowiedzialni byli: Kazimierz Maj, Stanisław Mozal, Antoni Machnicki, H. Chamerliński i Zygmunt Krześniak¹⁶. Nasłuch radiowy, na podstawie którego sporządzano serwis informacyjny, prowadzony był u Henryka Michalskiego, na tak zwanej Brezelii pod Ostrowcem i przekazywany do redakcji za pośrednictwem F. Michalskiego, Józefa Pronobisa i Stefana Dębniaka¹⁷. Pismo ukazywało się od października 1944 r. do stycznia 1945 r. w nakładzie od 200 do 300 egzemplarzy. Każdy numer składał się przeważnie z 4 stron formatu A4 i zawierał artykuły oraz aktualności polityczne¹⁸.

Obok „Trybuny Wolności” w ostrowieckiej powielarni wydano szereg ulotek, haseł i pism, skierowanych do innych organizacji podziemnych, nawołujących do zaniechania walk bratobójczych i włączenia się do walki z okupantem. Samych tylko ulotek wydano około 800 sztuk. Oprócz materiałów powielanych wydano także szereg plakatów i haseł dużych rozmiarów, malowanych na papierze pakowym czerwoną farbą. Ich autorem był Paweł Będziak z Ostrowca, z zawodu malarz-szyldziarz. Plakaty wykonywane były na kolonii robotniczej u Urbana¹⁹.

Ostrowiecka „Trybuna Wolności” na stronie tytułowej zawierała artykuł wstępny o charakterze okolicznościowym, po którym zamieszczano jeszcze jeden lub dwa artykuły o tematyce politycznej. Na końcowych kolumnach gazetki zamieszczano serwis wiadomości bieżących, w którym na pierwszym miejscu podawano wiadomości frontowe, a po nich polityczne ze świata oraz z wyzwolonego Lublina. „Trybuna Wolności” mo-

¹⁴ CA KC PZPR, relacja 240, poz. 9 — K. Maj, poz. 13 — H. Chamerliński, poz. 19 — S. Mozal.

¹⁵ Relacja opracowana przez Feliksa Michałowskiego, Kazimierza Maja, Hilarego Chamerlińskiego, Stanisława Mazurkiewicza i Stanisława Mozala, przekazana autorowi przez Feliksa Michalskiego.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ CA KC PZPR, relacja 240, poz. 9 — K. Maj, poz. 13 — H. Chamerliński, poz. 19 — S. Mozal; CA KC PZPR,teczka osobowa 5448 — M. Stanik; A. Słomkowska, *op. cit.*, s. 107.

¹⁹ Relacja opracowana przez F. Michalskiego, K. Maja i innych, przekazana autorowi.

bilizowała społeczeństwo do walki z okupantem i polemizowała z reakcyjnymi ugrupowaniami podziemnymi²⁰.

Obok ośrodka ostrowieckiego dużą aktywność wydawniczą przejawiała także powielarnia Radomskiego Komitetu Okręgowego i Sztabu Okręgu GL zlokalizowana w Rzuchowie, w powiecie opatowskim. Mieściła się ona w domu byłego członka KPP — „Wujka”, „Wiernego” (J. Skrajnego). Powielarnia w Rzuchowie pracowała od pierwszych tygodni jesieni 1943 r. do początku 1944 r. Praca tego ośrodka polegała przede wszystkim na przepisywaniu i powielaniu ważniejszych publikacji, wybranych i zatwierdzonych przez okręgowe kierownictwo PPR i GL z centralnych pism partyjnych²¹. Materiały czerpano z „Gwardzisty” i „Trybuny Wolności”. Do materiałów powielanych z prasy centralnej dopisywano także własny materiał redakcyjny przygotowywany na posiedzeniach komitetu okręgowego. Były to przeważnie odezwy i apele nawołujące do podejmowania walki z okupantem różnymi środkami i metodami. Redagowali je zwykle sekretarz okręgowy PPR A. Ratusiński i „Dąb” (J. Tuczębski), szef sztabu Okręgu Radomskiego GL. Materiały propagandowe w Rzuchowie wydawane były w nakładzie od 200 do 500 egzemplarzy i kolportowane wśród gwardzistów i mieszkańców Kieleccyzny²².

Przyczyną likwidacji powielarni w Rzuchowie było aresztowanie J. Skrajnego 22 stycznia 1944 r.²³ Powielacz i maszynę do pisania przeniesiono do wsi Moczydło, a stamtąd do wsi Jędrzejów koło Ostrowca, do mieszkania F. Nawrota. Wydawano w nim w dalszym ciągu hasła, pisma i odezwy, a od października 1944 r. powielano ostrowiecką „Trybunę Wolności”.

Radomski krąg PPR ze swym ośrodkiem propagandowo-wydawniczym w Ostrowcu i jego okolicach wykazał największą aktywność w propagowaniu haseł oraz programu społeczno-politycznego i narodowowyzwoleńczego PPR i GL wśród kieleckich komórek partyjnych dzięki stosowaniu różnorodnych form i metod przy wydawaniu materiałów propagandowych.

DZIAŁALNOŚĆ PRASOWO-WYDAWNICZA AL W KIELECKIM

W oddziałach partyzanckich GL—AL przywiązywano dużą wagę do pracy polityczno-propagandowej. Działalnością tą w oddziałach kierował oficer polityczny (który był równocześnie zastępcą dowódcy oddziału)

²⁰ „Trybuna Wolności”, nr 5 z 31 XII 1944.

²¹ CA KC PZPR, relacja 240, poz. 38 — M. Modzelewska.

²² CA KC PZPR, relacja 240, poz. 21 — Z. Sikorowa.

²³ Tamże; W. Zaporą-Kowalski, *Przez dukty i przesieki*, Warszawa 1968, s. 232; S. Skwarek, *Do końca wierni. PPR, GL—AL w okręgu radomskim*, Warszawa 1970, s. 167 i 189.

oraz propagandziści w plutonach i drużynach. Organizowali oni wspólne czytanie gazet i ulotek otrzymywanych ze zrzutów lubelskich. Wspólne czytanie i dyskusje umożliwiły partyzantom AL zapoznanie się z szeregiem zagadnień polityczno-społecznych poruszanych w materiałach propagandowych. W ten sposób przestudiowano założenia Manifestu PKWN. Obowiązkiem oddziałów leśnych AL było także szerzenie propagandy wśród ludności cywilnej. Wykorzystywano w tym celu każdy postój i styczność oddziału z ludnością. Organizowano masówki i wiece, rozlepiano na płotach i ścianach budynków Manifest PKWN²⁴.

Nasilenie masowych kampanii propagandowych skierowanych przeciwko okupantowi narastało zwykle w okresie świąt i rocznic związanych z ruchem robotniczym (np. 1 maja) lub narodowych (1 wrzesień, 7 i 11 listopad). Bardzo często organizowano masówki i wiece po przeprowadzonych akcjach sabotażowo-dywersyjnych. Tak więc akcje bojowe AL ściśle łączyły się z działalnością propagandowo-polityczną. Ta forma propagandy stosowana była powszechnie przez oddziały partyzanckie GL i AL²⁵. Oddział im. M. Langiewicza 25 grudnia 1943 r. przeprowadził masówkę we wsi Wojnowice, gmina Ćmielów, w której wzięło udział 60 osób. Oddział im. J. Sowińskiego po dokonanych rozbiciu stacji kolejowej w Jasicach, pow. Opatów, zorganizował 27 sierpnia 1944 r. masówkę, na której przemawiali propagandziści²⁶. W związku ze świętem 1 Maja w 1943 r. oddział im. M. Langiewicza pod dowództwem „Saszki” (Wasyła Wojczenki) przeprowadził akcję plakatowania, rozlepiając duże ilości ręcznie wykonanych haseł propagujących sojusz robotniczo-chłopski, walkę z okupantem i sojusz ze Związkiem Radzieckim. Plakaty rozlepiono w Ostrowcu, Kunowie i na stacji Kunów oraz w Starachowicach i Nietulisku Dużym. Inicjatorem tych akcji był zastępca „Saszki” do spraw polityczno-oświatowych lejtnant „Paweł”²⁷. Akcję plakatowania prowadził też oddział im. J. Sowińskiego. W sierpniu i wrześniu 1943 r. rozlepiono afisze, odezwy i hasła wzywające chłopców do ukrywania zboża i nieoddawania kontyngentów. Walkę z kontyngentami prowadził także oddział im. Zawiszy Czarnego w powiecie sandomierskim i opatowskim²⁸.

Wytyczne KC PPR zalecały ogniowom partyjnym oraz oddziałom partyzanckim GL i AL rozbudowę lokalnego aparatu wydawniczego, jak

²⁴ CAW, sygn. t. 66/62/53 okupacja, k. 234 i 235 — relacja Tadeusza Grabowskiego.

²⁵ CA KC PZPR, sygn. 191/XXIII—2, k. 16, Mf. 2074/3; CAW, sygn. t. 142/62/53 okupacja, k. 14.

²⁶ CA KC PZPR, sygn. 191/XXIII—2, k. 42, Mf. 2074/3.

²⁷ CAW, sygn. t. 184/62/53 okupacja, k. 6, 7 i 9 — relacja „Zygmunta” (Henryka Połowniaka).

²⁸ CA KC PZPR, sygn. 191/XXIII—4, k. 3, Mf. 2074/3; CAW, sygn. t. 142/62/53 okupacja, k. 14 i 31.

również zwiększenie liczby wydawnictw i ich nakładów²⁹. Niektóre oddziały partyzanckie w Kieleckiem wydawały własną prasę sporządzoną na powielaczach ukrytych w lasach lub wiejskich zagrodach.

Działalność prasowo-wydawnicza oddziałów partyzanckich GL, a następnie AL na Kielecczyźnie rozpoczęła się w 1943 r. Przyczyną tego opóźnienia było systematyczne i w miarę wystarczające zaopatrzenie terenów Kielecczyzny w centralną prasę partyjną. Nie zachodziła więc początkowo konieczność tworzenia lokalnych ośrodków wydawniczych.

Od początku 1943 r. PPR organizowała szereg akcji propagandowych mających na celu stworzenie antyfaszystowskiego frontu narodowego. Od tego czasu partia staje się inicjatorką licznych akcji wojskowych. Obok tego ukazywano działalność miejscowych oddziałów partyzanckich GL, propagowano hasła, cele i ideę PPR i jej oddziałów leśnych, osłabiając tym samym ostrze napastliwej propagandy miejscowych ugrupowań podziemnych o reakcyjno-nacjonalistycznych orientacjach. Ukazywano społeczeństwu, że GL—AL była organizacją mającą na celu walkę zbrojną z okupantem i stanowiła bazę przyszłej demokratycznej armii³⁰. Tych wszystkich problemów związanych z miejscowymi realiami nie była w stanie przedstawić prasa centralna wydawana w Warszawie.

Ze względu na trudne konspiracyjne warunki, częste zmiany miejsca postojów, brak środków technicznych oraz personelu odpowiednio przygotowanego do prac redakcyjnych nie wszystkie oddziały partyzanckie AL przystąpiły do wydawania własnej prasy podziemnej. W 1943 r. grupa operacyjna GL im. B. Głowackiego wydawała powielane pismo „Wiadomości” o objętości dwóch stron. Przeznaczone było dla oddziału GL dowodzonego przez „Tadka Białego” (Tadeusza Grochałę). Zawierało wiadomości, które zajmowały 50% objętości pisma, oraz artykuły i reportaże z walk partyzanckich oddziału — pozostałe 50% objętości. W jednym z artykułów zamieszczonych na łamach „Wiadomości” potępiono ugrupowania nacjonalistyczne za bratobójczą walkę z oddziałami Gwardii Ludowej. Apelowano także do robotników i chłopów, którzy przypadkowo znaleźli się w oddziałach Narodowych Sił Zbrojnych, aby nie wykonywali rozkazów swych dowódców i nie osłabiali frontu ludowego³¹.

Największą aktywność w partyzanckim ruchu wydawniczym wykazywały oddziały GL—AL operujące w rejonie Dzielnicy Nadwiślańskiej—Chotcza. Już w sierpniu 1942 r. oddział partyzancki, któremu w kwietniu 1943 r. (dla uczczenia święta 1 Maja) nadano imię D. Czachowskie-

²⁹ CA KC PZPR, sygn. 190/I—4, k. 22—26; „Okólnik”, nr 4 z 24 X 1943; A. Słomkowska, *op. cit.*, s. 103.

³⁰ CA KC PZPR, sygn. 192/XII/1, Mf. 2077/1.

³¹ CAW, sygn. t. 533/62/53 okupacja — „Wiadomości”, nr 2 z 30 V 1943 r.

go, wydał pierwszy numer pisma informacyjnego „Iskra”. Numer ten zredagował Stanisław Gawroński, ps. „Siejba-Nit”, z okazji spalenia stert zboża kontyngentowego w Kamieniu Lubelskim. Numer zawierał opis akcji i wyjaśnienie jej celów. Pismo wychodziło nieregularnie do lipca 1944 r. Termin wydania każdego numeru uzależniony był od przeprowadzonej przez oddział akcji sabotażowo-dywersyjnej. Artykuły redakcyjne dla pisma przygotowywali: S. Gawroński, „Gruszka” (Władysław Skorek), „Jakub” (Stanisław Rutkowski) i „Gruby Pietrek” (Piotr Zagożdion). Maszynę do pisania i powielacz zdobył oddział w czasie jednej z akcji na urzędy gminne. Siedziba redakcji mieściła się w bunkrze zbudowanym przez A. Pawlikowskiego w lesie koło wsi Baranów, pow. Lipsko³².

Na przełomie lat 1943 i 1944 Dowództwo 6 i 7 Rejonu AL Chotcza—Kozienice rozpoczęło wydawanie pisma periodycznego „Bój Armii Ludowej”. Powielacz i maszynę do pisania przekazał zespołowi redakcyjnemu oddział im. D. Czachowskiego. Papier, matryce, farby i inne materiały piśmienne przywoziła do Radomia Józefa Rybak. Pismo powielane było początkowo we wsi Krzywda w zabudowaniach Makowskiego. Następnie powielarnię przeniesiono do miejscowości Karczunki i ulokowano w zabudowaniach B. Szymańskiego. Pismo wychodziło nieregularnie. Częstotliwość wydawania uzależniona była od biegu ważniejszych wydarzeń politycznych i akcji bojowych. Pismo zawierało serwis aktualności, krótkie artykuły, przedruki z centralnej prasy („Trybuny Wolności”, „Gwardzisty” i „Rady Narodowej”), jak również zamieszczano w nim informacje o sukcesach i działalności zbrojnej oddziału im. D. Czachowskiego oraz apele wzywające społeczeństwo polskie do walki z okupantem³³.

Dowództwo i Sztab 6 i 7 Rejonu GL wydawało w 1943 r. w formie maszynopisu pismo wewnętrzne „Dodatkowy Biuletyn Rejonu 6 i 7 Chotcza—Kozienice—GL”. Przypuszczać należy, że był to dodatek do periodyku „Bój Armii Ludowej”. Pismo wychodziło w 1943 r. jako jedностronnicowy miesięcznik w formacie A4. Zawierało rozkazy i komunikaty organizacyjne wydawane przez sztab miejscowy oraz Dowództwo i Sztab Okręgu w Radomiu. Miało także stałą kolumnę „Komunikaty z pola walki”, na której zamieszczano informacje o akcjach przeprowadzonych przez oddziały im. D. Czachowskiego i J. Sowińskiego; pismo informowało też o sytuacji politycznej w świecie i na frontach drugiej wojny światowej. Kolumna poświęcona komunikatom o działalności bojowej oddziałów

³² CA KC PZPR,teczka osobowa 8647 — E. Gregorczyk; relacja autoryzowana Stanisława Gawrońskiego w posiadaniu autora; list Franciszka Krzaka do autora; A. Słomkowska, *op. cit.*, s. 106.

³³ CA KC PZPR,teczka osobowa 5289 — W. Skorek; relacja autoryzowana S. Gawrońskiego w posiadaniu autora; W. Skorek, *Szlak bojowy choteckich gwardzistów*, [w:] *Chotcza walczy*, Warszawa 1963, wyd. 2, s. 90.

partyzanckich operujących w tym rejonie jest cennym źródłem dla badaczy historii regionalnej okresu drugiej wojny światowej, zawiera bowiem kronikę działalności bojowej oddziałów partyzanckich 6 i 7 Rejonu GL. Każdy egzemplarz pisma przynosił hasła o treści narodowowyzwoleńczej: „Niech żyje walka do zwycięstwa!”, „Niech żyje Wolna, Niepodległa Polska!”, „Śmierć niemieckim okupantom”⁸⁴.

Kontynuacją „Dodatkowego Biuletynu” był „Biuletyn Informacyjny Rejonu 6 i 7 AL Chotcza—Kozienice” wydawany pod auspicjami Armii Ludowej. Pismo ukazywało się w 1944 r. w formie maszynopisu jako miesięcznik. Układ i tematyka pisma były wzorowane na „Dodatkowym Biuletynie”. Z okazji święta pierwszomajowego, w kwietniu 1944 r., Sztab 6 i 7 Rejonu AL wydał rozkaz okolicznościowy, który świadczył o szeroko zakrojonej działalności sabotażowo-dywersyjnej prowadzonej przez dowództwo tego rejonu. Podobnie jak „Dodatkowy Biuletyn” pismo zamieszczało w zakończeniu kilka haseł: „Niech się święci 1 Maja, święto mas pracujących”, „Niech żyje Polską Partia Robotnicza, wódz mas ludu pracującego”, „Niech żyje Armia Ludowa, zbrojne ramię PPR”, „Niech żyje walka aż do zwycięstwa”, „Śmierć niemieckim okupantom”⁸⁵.

W sierpniu i wrześniu 1944 r. Dowództwo III Obwodu AL wydawało w miejscach kwaterowania sztabu biuletyn informacyjny „Wiadomości Radiowe”. Zawierały one serwis informacyjny o wydarzeniach politycznych i militarnych na wszystkich frontach drugiej wojny światowej. Informowały społeczeństwo o postępach Armii Czerwonej i sytuacji w wyzwolonym Lublinie⁸⁶, przekazywały aktualności na temat KRN⁸⁷ i walk powstańczych w Warszawie⁸⁸. Pismo ukazywało się w formie maszynopisu, rzadziej było powielane lub drukowane (Sztab III Obwodu AL przez pewien czas dysponował drukarnią zrzutową). Oprócz „Wiadomości Radiowych” wydawano także ulotki i odezwy do społeczeństwa. Całością prac redakcyjnych i technicznych związanych z wydawaniem pisma i innych materiałów propagandowych kierował „Miś” (Edward Simbierowicz)⁸⁹.

⁸⁴ „Dodatkowy Biuletyn Rejonu 6 i 7 Chotcza—Kozienice—GL” z października 1943 r.

⁸⁵ „Biuletyn Informacyjny Rejonu 6 i 7 AL Chotcza—Kozienice” z kwietnia 1944 r.

⁸⁶ „Wiadomości Radiowe” z 12 VIII 1944; CA KC PZPR, sygn. 192/XXIII—2, k. 1, Mf. 2077/4.

⁸⁷ „Wiadomości Radiowe” z 18 VIII 1944 r.; CA KC PZPR, sygn. 192/XXIII—2, k. 2, Mf. 2077.

⁸⁸ „Wiadomości Radiowe” z 31 sierpnia oraz z 5 i 6 września 1944. CA KC PZPR, sygn. 192/XXIII—2, k. 4, 8 i 9, Mf. 2077/4.

⁸⁹ E. Simbierowicz, *Propaganda i agitacja*, [w:] *2 Brygada AL „Świt”. Wspomnienia partyzantów*, Warszawa 1970, s. 149; A. Słomkowska, *op. cit.*, s. 105.

PRASA KONSPIRACYJNA RAD NARODOWYCH NA KIELECCZYŹNIE

W związku z tworzeniem terenowych rad narodowych na okupowanym terytorium Polski Prezydium Krajowej Rady Narodowej uznało za konieczne rozwinięcie szerokiej kampanii propagandowej w miastach i we wsiach, popularyzującej program KRN. Inicjatywa ta spotkała się z poparciem Komitetu Centralnego, który uważał, że organizacje partyjne powinny intensywnie włączyć się w proces budowy rad narodowych i przejąć inicjatywę w ich kierowaniu. Okólnik KC PPR zalecał także zwiększenie liczby wydawnictw popularyzujących rady⁴⁰.

Wytyczne Prezydium KRN, zawarte między innymi w centralnej prasie, statucie rad narodowych, *Projekcie akcji propagandowej KRN*, przy współpracy i ogromnym poparciu KC PPR i jej terenowych komórek partyjnych, zobowiązywały rady narodowe do uruchomienia terenowych ośrodków wydawniczych i prowadzenia akcji propagandowych na rzecz tworzenia i rozbudowy rad⁴¹.

Po powstaniu Krajowej Rady Narodowej PPR przy ścisłej współpracy z radykalnymi działaczami ludowymi i częścią lewicy socjalistycznej rozwinęła na Kielecczyźnie aktywną działalność zmierzającą do tworzenia rad narodowych. Na terenie Kieleckiego stosunkowo wcześniej przystąpiono do ich tworzenia. Już w pierwszych dniach stycznia 1944 r. została utworzona Powiatowa Rada Narodowa dla powiatu stopnickiego z przewodniczącym Janem Rakiem. Dzięki wyteżonej pracy PPR i współdziałających z nią sił Kielecczyzna w krótkim stosunkowo czasie pokryła się siecią konspiracyjnych rad narodowych. Powstało około 50 rad gminnych, kilkanaście powiatowych i miejskich oraz Wojewódzka Rada Narodowa⁴².

W 1944 r. powstał na Kielecczyźnie nowy rodzaj pism podziemnych związanych z radami. Pierwsze uchwały rad narodowych podejmowały w zasadzie wnioski o wydawaniu odez w i własnych organów prasowych. Na pierwszym zjeździe delegatów Wojewódzkiej Rady Narodowej województwa kieleckiego podjęto uchwałę o wydawaniu własnego pisma, nadając mu tytuł „Biuletyn Informacyjny”. Pismo informowało społeczeństwo Kielecczyzny o działalności rad narodowych, zachodzących przemianach społeczno-politycznych i aktualnej sytuacji w kraju. Na zjeździe delegatów konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej sprawę założenia pisma referował „Różan” (Jan Aleksander Król), któremu na-

⁴⁰ „Okólnik”, nr 1 ze stycznia 1944; J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie 1944—1947*. Lublin 1969, s. 18 i 19.

⁴¹ J. Pawłowicz, *Z dziejów konspiracyjnej KRN*, Warszawa 1961, s. 88; tenże, *Strategia frontu narodowego PPR*, Warszawa 1965, s. 164.

⁴² J. Naumiuk, *op. cit.*, s. 25 i 39; *Kielecczyzna w walce o lepsze jutro 1944...*, Warszawa 1969, s. 9.

stępnie powierzono obowiązek redaktora naczelnego pisma⁴³. W skład kolegium redakcyjnego wchodził: „Ozga” (J. Michalski) i „Bandos” (S. Dybowski). Pismo drukowano w Rytwianach, pow. Sandomierz. Pierwszy numer wydano 28 sierpnia 1944 r. Należy przypuszczać, że ukazało się niewiele numerów „Biuletynu Informacyjnego”⁴⁴, ponieważ 8 października 1944 r. Kielecka Wojewódzka Rada Narodowa zaczęła wydawać nowy organ prasowy „Wolna Polska”. Było to już pismo drukowane jawnie w Sandomierzu przy ul. Panny Marii 3. Jego redaktorem naczelnym był S. Rafałowski⁴⁵.

Obok organu wojewódzkiego także powiatowe i miejskie rady narodowe wydawały własne organy prasowe. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Końskich drukowało w październiku i listopadzie 1944 r. w Gowarczowie pismo „Wolność”. Drukarnię pedałową z Końskich — od Tomasza Ferdyna — dostarczył do Gowarczowa w czerwcu 1944 r. oddział AL pod dowództwem Wacława Armady. Ulokowano ją początkowo w zabudowaniach Edwarda Wiśniewskiego, gdzie już wcześniej odbijano ulotki i odezwy firmowane przez PPR i AL. Później drukarnię przeniesiono do stodoły Stefana Pietrusiewicza, gdzie w październiku i listopadzie drukowano pismo „Wolność”. Wydano tylko trzy numery pisma, gdyż w dniu 5 listopada — kiedy w przygotowaniu do składu był jego czwarty numer — własowcy wykryli i zlikwidowali drukarnię⁴⁶. Pismo ukazywało się w formacie A5 w nakładzie 200 egzemplarzy. Zamieszczane w „Wolności” krótkie artykuły, pisane przez Wacława Armadę i Czesława Szymańskiego, wzywały społeczeństwo do poparcia programu KRN i PKWN. Pismo kolportowane było w Końskich, Gowarczowie i okolicach. Obsługą drukarni i kolportażu zajmowali się: S. Pietrusiewicz, Wacław Chochulski, Paweł Sarba, Olek Woźniak, Paweł Dajer, Mieczysław Pietrusiewicz i inni, składała je zaś Jadwiga Armada, żona Wacława. Cała obsługa drukarni została aresztowana, a następnie więziona w Opcznie i Tomaszowie Mazowieckim⁴⁷.

Od listopada 1944 r. do stycznia 1945 r. Powiatowa Rada Narodowa w Jędrzejowie wydawała pismo „Kuźnia”. Był to miesięcznik wychodzący w nakładzie około 300 egzemplarzy w objętości od 8 do 10 stron,

⁴³ Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR (dalej AKW PZPR), Kielce, sygn. 1/I/O, akta z terenu „przyczółka”, zbiór nie paginowany.

⁴⁴ Zachowały się dwa egzemplarze pisma: nr 3 i 4 z 1944 r. w zbiorach Świętokrzyskiego Muzeum Narodowego w Kielcach.

⁴⁵ AKW PZPR, Kielce, sygn. 1/I/O, „Wolna Polska”, nr 8/2 z 4 XI 1944 r. Przypuszczać należy, że „Wolna Polska” była kontynuacją „Biuletynu Informacyjnego”, ponieważ numeracja „Wolnej Polski” jest łamana przez numerację poprzedniego pisma, którym był „Biuletyn Informacyjny”.

⁴⁶ Relacja Stefana Pietrusiewicza i Edwarda Wiśniewskiego w posiadaniu autora.

⁴⁷ Tamże.

formatu A4. Łącznie ukazały się dwa numery pisma; jeden z nich powielono w Opatkowicach Murowanych w młynie Antoniego Paleczki, drugi natomiast w Nawarzacach. Odbijano je na tym samym powielaczu, na którym powielano pismo SL dla powiatu jędrzejowskiego. Redaktorem naczelnym był „Głóg” (Jerzy Cieślowski). Kolportowane było na terenach powiatów jędrzejowskiego i wodzisławskiego. Pismo zawierało artykuły omawiające sytuację polityczną w kraju oraz informowało członków gminnych i powiatowych rad narodowych o celach i założeniach KRN i PKWN. Ukazywało wizję przyszłej Polski w oparciu o platformę polityczną PKWN⁴⁸. Kieleckie Biuro Informacji i Propagandy w sprawozdaniu z 30 grudnia 1944 r., przesłanym do Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Armii Krajowej, tak charakteryzowało pismo: „Organ nowego BCH »Kuźnia« przedstawia dążenia tego stronnictwa: zjednoczenie ludu pracującego i niedopuszczenie do rządów reakcji; ataki na AK jako organizację reakcyjną; przyjazny stosunek do Rosji sowieckiej”⁴⁹.

W oparciu o środki techniczne „Głosu Częstochowy”, organu Okręgowego Komitetu PPR w Częstochowie, Miejska Rada Narodowa w tym mieście rozpoczęła wydawanie „Biuletynu Rady Narodowej Miasta Częstochowy”. Pismo powielane było w mieszkaniu „Bartka” (E. Bekusa) przy ul. Batorego 11a oraz w lokalu Heleny Rakówny przy ul. Olsztyńskiej. Od września 1944 r. do 14 stycznia 1945 r. ukazało się 15 numerów pisma w nakładzie od 300 do 500 egzemplarzy⁵⁰.

„Biuletyn Rady Narodowej Miasta Częstochowy” zawierał artykuły wstępne zajmujące 40—45% objętości pisma, przegląd wydarzeń międzynarodowych i krajowych oraz reportaże, kronikę i wiadomości różne stanowiące 10—35% objętości. W artykułach zamieszczanych na łamach „Biuletynu” wyjaśniano cel, zadania i charakter KRN. Pismo odpowiadało za współpracę z KRN i PKWN. Uznało KRN za jedyną i rzeczywistą wyrazicielkę dążeń narodu, bowiem wyłoniona została nie tylko przez centralne instancje organizacji społecznych, lecz także przez społeczeństwo zorganizowane w terenowych radach narodowych, biorące czynny udział w walce z okupantem w całym kraju. Pismo zapowiadało odrodzenie przyszłej Polski opartej na zasadach demokratycznych. W jednym z artykułów pisano m. in.: „Polska będzie krajem parlamentarnym i demokratycznym, krajem, w którym istotnie szerokie masy narodu zostaną powołane do budowy życia państwowego. Jeśli rady narodowe wypełnią swoje zadanie, jakie chwila obecna na nie nakłada, to

⁴⁸ Relacja autoryzowana Romana Ciechanowskiego i Edwarda Białego w posiadaniu autora; relacja Edwarda Felisa zapisana przez autora.

⁴⁹ CA KC PZPR, sygn. 203/XII—4, k. 27, Mf 1735/2.

⁵⁰ CA KC PZPR,teczka osobowa 2426 — M. Janikowski; M. Malinowski i in. *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942—1945*, Warszawa 1967, t. 3, s. 593, 611, 616.

stworzą podstawę do dalszej demokratyzacji życia społecznego w Polsce⁵¹.

Pismo ostro potępiało antypolską, bratobójczą działalność oddziałów Narodowych Sił Zbrojnych, dowodzonych przez „Żbika” i „Bohuna”, demaskowało politykę NSZ pisząc: „Czy wasza tak okrzyczana polskość, wasze wyznanie wiary katolickiej, te wasze rzekomo najszlachetniejsze cechy zgodne są z wytycznymi p. »Żbika« i jego NSZ? Wszakże w tych szeregach jest młodzież od 17 lat zwerbowana pod szczytnym hasłem walki z okupantem, barbarzyńskim hitleryzmem i tej młodzieży każecie bić, uprowadzać, grabić i mordować chłopą polskiego, jego ojca, braci, matki i siostry. Istne »pańskie polowanie« z nagonką, bo kto ujdzie nagonce, wpadnie w łapy przyczajonego w drugiej linii żandarmerii okupanta⁵².

„Biuletyn Rady Narodowej Miasta Częstochowy” informował również o przebiegu reformy rolnej na terenach wyzwolonych i omawiał główne zasady dekretu o reformie uchwalonego 6 września 1944 r. Pismo zwróciło uwagę, że reforma rolna była urzeczywistnieniem wiekowych pragnień i marzeń bojowników chłopskich⁵³.

W drugiej połowie 1944 r. Powiatowa Rada Narodowa w Opatowie wspólnie z Miejską Radą Narodową w Ostrowcu Świętokrzyskim wydały pismo pt. „Trybuna”, powielane od stycznia 1945 r. w Ostrowcu.

Na terenie okręgu częstochowsko-piotrkowskiego, we wsi Ojrzeń w powiecie radomszczańskim, w gajówce u S. Dłubaka, odbyła się 30 lipca 1944 r. pierwsza sesja Łódzkiej Wojewódzkiej Rady Narodowej. Na sesji m. in. podjęto uchwałę o wydawaniu własnego pisma. Sprawy związane z organizacją pisma powierzono „Dębowi” (Janowi Kociołowi), który zarazem został jego redaktorem naczelnym. Pierwszy numer pisma, „Biuletynu Informacyjnego Łódzkiej Wojewódzkiej Rady Narodowej”, został powielony we wsi Ojrzeń 30 lipca 1944 r. Po wydaniu pierwszego numeru tytuł zmieniono na „Informator Łódzkiej Wojewódzkiej Rady Narodowej”. Pismo wychodziło nieregularnie; początkowo jako tygodnik, następnie dwutygodnik lub co pięć lub dziesięć dni. W okresie od sierpnia 1944 r. do stycznia 1945 r. ukazały się 22 numery w nakładzie od 300 do 500 egzemplarzy. Kilka numerów powielono w Radomsku w prywatnych pomieszczeniach S. Kulisza, J. Rybaka, B. Boruty, M. Michalskiej i N. Łatacz, w tak zwanym domku za Żelazną Bramą⁵⁴. Następnie, w końcu sierpnia 1944 r., pismo wydawane było w Częstocho-

⁵¹ „Biuletyn Rady Narodowej Miasta Częstochowy”, nr 1/13 z 26 I 1945.

⁵² „Biuletyn Rady Narodowej Miasta Częstochowy” z 1 XI 1944.

⁵³ „Biuletyn Rady Narodowej Miasta Częstochowy”, nr 11 z 24 XII 1944.

⁵⁴ A. Burski, *W latach okupacji, [w:] Powstała w walce. W XV-lecie powstania WRN województwa łódzkiego*, opracowała T. Tariakowa, Łódź 1959, s. 84; N. Łatacz, *Domek za Żelazną Bramą*, tamże, s. 144 i 145.

wie w lokalu H. Rakówny przy ul. Olsztyńskiej, gdzie wydano „Biuletyn Rady Narodowej Miasta Częstochowy” w oparciu o środki techniczne „Głosu Częstochowy”⁵⁵.

Pomimo że pismo firmowane było przez Wojewódzką Radę Narodową dla województwa łódzkiego, należy je zaliczyć do konspiracyjnej prasy kieleckiej. Jego odbiorcą i czytelnikiem było w ogromnej większości społeczeństwo ówczesnego województwa kieleckiego.

Największe nasilenie działalności prasowo-wydawniczej rad narodowych w Kieleckiem przypadło na okres powstania warszawskiego. W tym czasie prawie zupełnie nie kolportowano w Kieleckiem centralnej prasy wydawanej w Warszawie. Natomiast wydawnictwa lubelskie, ze względu na przebiegającą przez tereny Kielecczyzny linię frontu, dostarczane były z dużym opóźnieniem i w niewspółmiernie małych ilościach w stosunku do zapotrzebowania. W tej sytuacji lokalna prasa rad narodowych miała ogromne znaczenie.

KOLPORTAŻ WYDAWNICTW LUBELSKICH NA KIELECCZYŹNIE

W związku ze zbliżaniem się frontu wschodniego do granic Polski w społeczeństwie zapanowała atmosfera walki. Ludność masowo zgłaszała się do oddziałów leśnych, które niejednokrotnie nie były w stanie zaopatrzyć ją w broń i amunicję. W tej sytuacji przy Dowództwie 1 Armii Polskiej w Związku Radzieckim został powołany do życia Główny Sztab Polskiego Ruchu Partyzanckiego, zwany dość często Polskim Sztabem Partyzanckim. Jego zadaniem było aktywizowanie narodu polskiego do walki z okupantem hitlerowskim oraz zaopatrywanie oddziałów leśnych AL w broń, amunicję i instruktorów wojskowych⁵⁶.

W Kieleckiem pierwsza grupa desantowa licząca 70 osób (pod dowództwem „Maksa” — J. Sobiesiaka) została zrzucona w początkach czerwca 1944 r. w rejonie Opoczno—Radom—Kielce. Jej celem było stworzenie bazy dla Polskiego Sztabu Partyzanckiego. W okresie późniejszym przekształciła się ona w brygadę. Inna grupa dywersyjna, dowodzona przez „Antka” (Adama Łojko), przy współudziale grupy majora „Klima” otrzymała 18 czerwca 1944 r. zadanie założenia bazy w rejonie Ostrowca Świętokrzyskiego⁵⁷. Lądowanie tej grupy nastąpiło 23 czerwca w rejonie wsi Maksymilianów pod Ostrowcem. Dalszych zrzutów dokonano 26 lipca pod Smykowem w powiecie stopnickim i 6 września pod Ewiną w powiecie radomszczańskim⁵⁸.

⁵⁵ CAW, sygn. t. 86/62/53 okupacja — relacja Edwarda Kubiaka; M. Janikowski, *Ostatni grosz*, [w:] *Czas wielkiej próby...*, s. 388.

⁵⁶ CAW, sygn. t. 235/62/53 okupacja, k. 7.

⁵⁷ CAW, sygn. t. 229/62/53 okupacja, k. 11.

⁵⁸ CAW, sygn. t. 66/62/53 okupacja, k. 1.

Zasadniczym celem Polskiego Sztabu Partyzanckiego było zmobilizowanie narodu polskiego do walki z Niemcami na okupowanych terenach poprzez przeniesienie aktywnych oddziałów AL z Kielecczyny na zachodnie tereny Polski. Chodziło o rozszerzenie ruchu partyzanckiego na Górnym Śląsku i w województwie poznańskim⁵⁹. Łączność bazy z Polskim Sztabem Partyzanckim utrzymywana była za pomocą węzła radiowego. Pracowano na radiostacjach typu „Siewier”, RPO lub W—100. W każdej brygadzie i oddziale znajdował się radiotelegrafista, pełniący jednocześnie obowiązki korespondenta, który utrzymywał planową łączność z węzłem radiowym bazy. Taki system łączności zapewniał prawidłowe funkcjonowanie oddziałów partyzanckich i dowodzenie nimi na tyłach wroga⁶⁰.

W odróżnieniu od innych oddziałów partyzanckich, w których praca propagandowo-polityczną kierowały komórki partyjne, w Polskim Sztabie Partyzanckim stworzono Wydział Polityczno-Wychowawczy. Praca wydziału prowadzona była w trzech zasadniczych kierunkach: szkolenie dowódców partyzanckich dla spraw polityczno-wychowawczych, szkolenie osób, które miały działać na tyłach wroga, oraz prowadzenie pracy polityczno-wychowawczej na tyłach przeciwnika przez kierowanie tam pracowników politycznych, jak również dokonywanie zrzutów prasy i literatury. Tworzono także specjalne grupy propagandzistów działających wśród ludności miejscowej⁶¹. Od maja do września 1944 r. zrzucono na tyły wroga (tj. w województwie kieleckim, krakowskim i częściowo lubelskim) 165 600 egzemplarzy odezw i ulotek oraz 50 995 egzemplarzy broszur i gazetek⁶². Ulotki, prasa i literatura zrzucone były w pojemnikach wraz z bronią. Trudno dziś ustalić, jaki procent tych materiałów dotarł w Kieleckie, przypuszczać jedynie należy, że większość materiałów tam właśnie musiała być kierowana, gdyż na tych terenach często dokonywano zrzutów w związku z zaplanowaną akcją dozbrojenia i przeniesienia części oddziałów partyzanckich AL z Kielecczyny na ziemię polskie włączone do Rzeszy.

Sytuacja jeszcze bardziej się pogorszyła w jesiennych miesiącach 1944 r. Od listopada przerwana została zupełnie łączność między Lublinem a jednostkami partyzanckimi AL działającymi na Kielecczyźnie. W tym czasie prawie zupełnie nie dostarczano materiałów propagandowych z Lublina⁶³. Sytuacja ta spowodowana została częstymi zmianami miejsc postoju oddziałów partyzanckich AL, ciągłą penetracją terenu przez woj-

⁵⁹ CAW, sygn. t. 235/62/53 okupacja, k. 7.

⁶⁰ Tamże, s. 17.

⁶¹ CAW, sygn. t. 229/62/53 okupacja, k. 17.

⁶² Tamże, k. 18 i 19.

⁶³ CA KC PZPR, sygn. 192/XXIII—12, k. 24 Mf. 2078/5; R. Nazarewicz, *Notatnik polowy oficera Armii Ludowej*, „Z pola walki”, 1958, nr 1, s. 224.

ska niemieckie w strefie przyfrontowej, jak również trudnościami, jakie napotkał Resort Informacji i Propagandy PKWN przy wydawaniu prasy — brak dostatecznie rozbudowanej bazy poligraficznej oraz informacji dla prasy⁶⁴.

Umieszczone w pojemnikach zrzutowych paczki z materiałami propagandowymi zawierały nieliczne egzemplarze „Rzeczypospolitej” i specjalnej edycji „Trybuny Wolności”, przeznaczonych dla terenów okupowanych. Przeważały jednak ulotki i odezwy, a wśród nich egzemplarze Manifestu PKWN⁶⁵. Prasa i materiały propagandowe kolportowane były wśród ludności cywilnej przez żołnierzy oddziałów AL w czasie postojów, natomiast Manifest PKWN rozlepiano w wioskach na płotach i budynkach. Każdy postój i styczność oddziałów AL z ludnością wykorzystywany był do działalności propagandowej⁶⁶. We wsiach organizowano wiece i masówki, na których zapoznawano ludność z demokratyczną strukturą nowej władzy i pierwszymi aktami PKWN, jak również informowano o aktualnej sytuacji międzynarodowej.

Kolportowane na Kielecczyźnie w stosunkowo niewielkich ilościach wydawnictwa lubelskie posiadały wielką siłę oddziaływania społecznego. Ludność z wielką niecierpliwością oczekiwała na drukowane wolne słowo polskie. Wieści z obszaru wyzwolonego chwywane były w lot, przekazywano je sobie z ust do ust. Obiegły one nie tylko obszar ziemi kieleckiej, ale całej okupowanej części Polski. Ta prasa już nie obiecywała, lecz donosiła o konkretnych i realnych zmianach w stosunkach społeczno-politycznych, informowała o ważkich decyzjach rządu w sprawach społecznych.

*
* *

Działalność propagandowo-prasowa PPR, GL—AL i KRN na Kielecczyźnie rozwijała się w warunkach podwójnej niejako konspiracji. Starał się ją zniszczyć okupant własną propagandą i represjami aparatu policyjnego, a pomagała mu w tym atmosfera oszczerstw wytworzona przez rodzimą reakcję.

⁶⁴ Trudności prasowo-wydawnicze Resortu Informacji i Propagandy PKWN omówione zostały przez J. Myślińskiego (*Prasa polska okresu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego 23 VII—31 XII 1944*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 3, z. 1, s. 285—297 oraz *Działalność Resortu Informacji i Propagandy PKWN w zakresie prasy i informacji prasowej*, tamże, t. 6, z. 1, s. 155—162). Zagadnienia tego nie omawiam, ponieważ nie mieści się w ramach niniejszego opracowania.

⁶⁵ CA KC PZPR, sygn. 219/II—12, k. 5—8; R. Nazarewicz, *op. cit.*, s. 214.

⁶⁶ CAW, sygn. t. 66/62/53 okupacja, k. 235 — relacja T. Grabowskiego.

Konspiracyjne warunki wydawnicze prasy partyjnej były trudniejsze niż organizacji podziemnych. Siedziby redakcji i powielarnie lokowane były przeważnie w zabudowaniach chłopskich, gajówkach lub w schronach ukrytych w masywach leśnych. Umieszczanie punktów wydawniczych w zagrodach chłopskich i lasach gwarantowało w pewnym stopniu bezpieczeństwo przed dekonspiracją oraz likwidacją wydawnictwa przez okupanta, lecz potęgowało trudności natury technicznej. Trudniej było na wsi zdobyć duże ilości papieru, farby drukarskiej, matryc i niezbędnego wyposażenia dla powielarni, a przede wszystkim znaleźć odpowiednich ludzi do prac redakcyjnych i technicznych. Trudności lokalowe, techniczne, a także finansowe (inne organizacje podziemne otrzymywały dotacje pieniężne na wydawanie prasy) miały poważny wpływ na poziom opracowania redakcyjnego i technicznego pism PPR, GL—AL. Kilka z nich ukazywało się nawet w formie maszynopisów. Artykuły niejednokrotnie pisali ludzie, którzy niewiele mieli z piórem do czynienia. Pisano szczerze z chłopskim rozsądkiem i robotniczym hartem woli.

Prasa PPR i organizacji z nią związanych pod względem liczby wydawanych tytułów zajmuje po ZWZ—AK i SL—BCh trzecie miejsce wśród konspiracyjnych gazetek kieleckich. Wydawana była we wszystkich okręgach III Obwodu PPR. Powielano ją w Kielcach, Częstochowie, Ostrowcu Świętokrzyskim, w powiecie koneckim, jędrzejowskim i radomszczańskim. Jednak najsilniejsza działalność prasowo-wydawnicza prowadzona była w okręgu radomskim. Wydawano tu prasę w Radomiu, Ostrowcu, Jędrzejowie koło Ostrowca, Krzyżanowicach, Krzywdzie i Baranowie w powiecie lipskim. Spośród wymienionych Ostrowiec i Radom należały do najaktywniejszych.

Obok gazetek PPR, GL—AL i KRN masowo wydawały ulotki, odezwy, jak również stosowały metody propagandy ulicznej poprzez plakatowanie i malowanie na murach i płotach hasel i odezw wzywających do walki z okupantem. Ta forma działalności była dość szeroko stosowana na Kielecczyźnie przez oddziały leśne GL—AL i komórki partyjne. Była to chyba w okresie wojny jedna z najszybszych metod zapoznawania szerokich mas z programem walki propagowanym przez organizacje współpracujące z PPR.

Wydawnictwa PPR, GL—AL i KRN obok funkcji informacyjnej miały wielkie znaczenie wychowawczo-propagandowe i organizacyjne. W oparciu o nie władze partii prowadziły systematyczną działalność w celu podniesienia świadomości politycznej mas. Informowały o wydarzeniach polityki międzynarodowej, przeciwstawiały się dezinformującej propagandzie hitlerowskiej, demaskowały plany i poczynania okupanta. Mówiły prawdę o zmaganiach Armii Radzieckiej i o walkach w Polsce. Polemizowały i przeciwstawiały się koncepcjom głoszonym w prasie pracwicowego podziemia, idei frontu narodowego przeciwstawiały ideę zjednoczenia wszystkich patriotycznych i demokratycznych sił narodu pol-

skiego w jednolitym froncie walki z okupantem. Umacniały w społeczeństwie wiarę w zwycięstwo nad hitleryzmem we współdziałaniu ze Związkiem Radzieckim.

Lokalna prasa PPR była przedłużeniem prasy centralnej w popularyzowaniu programu partii. Pomagała w zrozumieniu idei łączenia walki narodowowyzwoleńczej z walką o wyzwolenie społeczne pod kierownictwem klasy robotniczej.

Odegrała też ważną funkcję organizacyjną w tworzeniu komórek partyjnych i tworzenia pierwszych rad narodowych. Zawierała bowiem odezwy, uchwały, wytyczne i konkretne wskazówki, które wykorzystywane były w pracy partyjnej i rad narodowych. Lokalna prasa PPR, GL—AL i KRN była pośrednikiem i łącznikiem w walce i pracy terenowych komórek partyjnych z komitetami wszystkich szczebli. Spełniała rolę nie tylko agitatora, ale i organizatora walki narodowowyzwoleńczej i politycznej.